

RÍMSKA STAVEBNÁ KERAMIKA Z NESKOROANTICKÉHO OHRADENÉHO DVORCA V BRATISLAVE-PODUNAJSKÝCH BISKUPICIACH¹

Erik Hrnčiarik^{ID} – Tomáš Kolon^{ID} – Milan Horňák

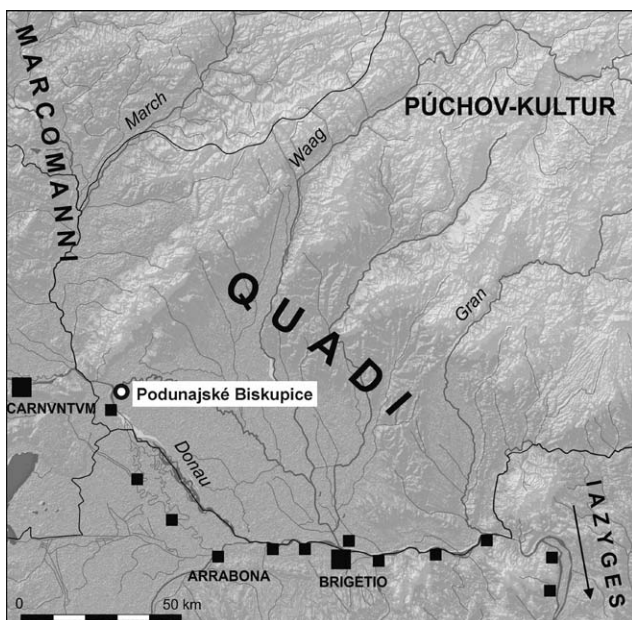

DOI: <https://doi.org/10.31577/szausav.2022.70.9>

Key words: Bratislava-Podunajské Biskupice, Roman age, architectural terracottas, Barbaricum, architecture

Roman Architectural Terracottas from a Late Antique Enclosed Residence in Bratislava-Podunajské Biskupice

The article deals with the analysis of findings of Roman architectural terracottas from a late antique enclosed residence in Bratislava-Podunajské Biskupice. The main goal is to evaluate the subject collection in the context of the identified archaeological situations. An equally important part is the search for answers to questions related to their purpose, dating, as well as the provision of relevant information about the nature and type of assumed constructions and procedures used in the construction of this enclosed area. Despite the rare occurrence of fragments of Roman roofing on the site, based on the current state of research, it does not seem likely that this type of building material would be used in Bratislava-Podunajské Biskupice on archaeologically examined objects based on the layout and floor plan of the so-called ancient Roman tradition. On the contrary, the customer and the contractor apparently chose different construction solutions based on a combination of organic materials (wood, wicker or reed) and unburnt clay.

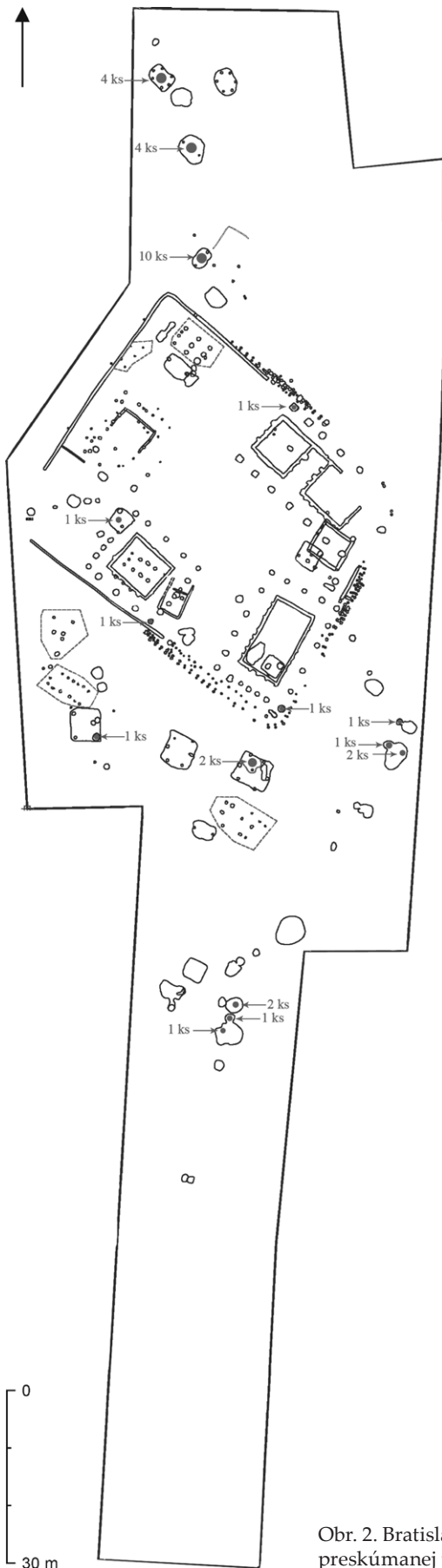

Obr. 1. Bratislava-Podunajské Biskupice. Lokalizácia plochy výskumu na mape (podľa Varsík 2009, obr. 1.1).

ÚVOD

V rokoch 2017 a 2018 boli v súvislosti s výstavbou diaľničného obchvatu „D4“ a jeho napojenia na rýchlostnú cestu „R7“ v katastri mestskej časti Bratislava-Podunajské Biskupice (obr. 1) archeologicky preskúmané pozostatky sídliskovej architektúry neskoroantického ohradeného dvorca aj s časťou hospodársko-ekonomického zázemia. Popri štandardných a typických druhoch sídliskových objektov germánskeho obyvateľstva (napr. zahĺbené chaty, sídliskové jamy) bolo nájdených aj viacero základových častí nadzemných architektúr, ktoré vznikli jednoznačne pod vplyvom rímskeho staviteľstva. Neskoroantický dvorec v Podunajských Biskupiciach tak predstavuje špecifický druh sídliskového areálu Germánov a v svojich základných rysoch korešponduje s už dávnejšie preskúmanými lokalitami ako Cífer-Pác, či Milanovce/Velký Kýr. Čiastkové výsledky archeologického výskumu boli doposiaľ predbežne publikované

¹ Príspevok vznikol s podporou agentúry APVV-21-0257 „Elity doby rímskej u stredoeurópskych Svébov.“ Príspevok predstavuje prepracovanú verziu referátu, ktorý odznel na 16. protohistorickú konferenciu „Archeológia barbarov“ v Trnave, 30. 9. až 2. 10. 2021.

v niekoľkých štúdiách (Horňák/Hrnčiarik/Kolon 2019; Hrnčiarik/Horňák 2018). Cieľom predloženého príspevku je nielen predstaviť najdôležitejšie výsledky tohto unikátneho nálezku, ale doplniť ich o ďalšie relevantné informácie z pohľadu použitého stavebného materiálu. Tie sú veľmi dôležité pre interpretáciu celého stavebného komplexu, ktorý zaujímavým spôsobom ilustruje koexistenciu dvoch výrazne odlišných kultúrnych a civilizačných prostredí, rímskeho a barbárskeho (kvádskeho) sveta.

POPIS NÁLEZISKA

Skúmaná plocha pracovne nazvaná „Križovatka“ sa nachádza v extraviláne katastrálneho územia mestskej časti Podunajské Biskupice. Intenzívne poľnohospodárske aktivity v tomto priestore mali výrazný vplyv na jeho súčasnú geomorfologickú podobu. Osídlenie sa koncentrovalo na nevýraznej vyvýšenine, ktorú obtekal z východnej a juhovýchodnej strany dnes už zaniknutý vodný tok. Geologické podložie náleziska tvorili piesčito-ílovité až piesčité sedimenty (Horňák a i. 2018, 3–5). Samotná lokalita má polykultúrny charakter. Viaceré identifikované pozostatky zahĺbených objektov a/alebo hnutelných artefaktov naznačujú existenciu osídlenia v dobe bronzovej, laténskej, v dobe sťahovania národov, stredoveku a novoveku. Sú doložené v priestore ohradeného areálu z neskej doby rímskej, ako aj v jeho bezprostrednom okolí, prípadne sa vyskytli vo forme rezidualít či infiltrácií v štruktúrach z 2. až 3. štvrtiny 4. stor.

Vnútroštruktúru dvorca v Podunajských Biskupiciach (obr. 2) tvorilo sedem nadzemných pravouhlých stavieb, ktorých základy sa zachovali v podobe žlabov a stĺpových jám (pri ich označovaní sme dodržali deskriptívny systém, ktorý zodpovedá metodike vypracovanej M. Horňákom pre terénnu dokumentáciu archeologických výskumov a je v zhode s výskumnou dokumentáciou). Situované boli v ohrade tak, aby sa zachovalo voľné nádvorie v strede dvorca (Hrnčiarik/Horňák 2018, 129). Podobný koncept usporiadania stavieb bol použitý aj v Cíferi-Páci a Oberleiserbergu.

NÁLEZOVÝ SÚBOR RÍMSKEJ STAVEBNEJ KERAMIKY

V Bratislave-Podunajských Biskupiciach sa počas archeologického výskumu našlo spolu 34 ks (prevažne drobných úlomkov) rímskej stavebnej keramiky (tabuľka 1). Ide o prekvapivo nízky počet, najmä ak to porovnáme so situáciou napr. v Cíferi-Páci, v Milanovciach/Veľkom Kýre či na niekoľkých lokalitách skúmaných doposiaľ zväčša pomocou povrchových zberov. Všetky identifikovateľné fragmenty typologicky prináležia výlučne k rímskej strešnej krytine.

Obr. 2. Bratislava-Podunajské Biskupice. Lokalizácia nálezov stavebnej keramiky na preskúmanej ploche. Autor M. Horňák, A. Žitňan, T. Kolon, E. Hrnčiarik.

Tabela 1. Bratislava-Podunajské Biskupice. Rozmiestnenie nálezov rímskej stavebnej keramiky na lokalite. Autor T. Kolon.

Objekt (stratigrafická jednotka)	Tegula	Imbrex	Neurčiteľné	Priestorové rozmiestnenie nálezov	Druh objektu	Datovanie objektu
SJ 7003	1 (?)	0	0	južne od ohradeného areálu	pec	stredovek
SJ 7004	0	1	0	južne od ohradeného areálu	pec	stredovek
SJ 7009A	1 (?)	0	1	južne od ohradeného areálu	predpecná jama	stredovek
SJ 7012A	1	0	0	východne od ohradeného areálu	pec	stredovek
SJ 7013A	1 + 1 (?)	0	0	východne od ohradeného areálu	predpecná jama	stredovek
SJ 7014	2	0	0	južne od ohradeného areálu	zahĺbená chata porušená mladšími zásahmi	doba rímska + sťahovanie národov
SJ 7015C	0	0	1	východne od ohradeného areálu	pec	stredovek
SJ 7045	0	0	1	ohradený areál	stavba s portikom – kolová jama	doba rímska
7077A, 7077A+B	1 (?)	0	3	severne od ohradeného areálu	zahĺbená chata	doba rímska
SJ 7124	0	0	1	ohradený areál	stavba s portikom – kolová jama	doba rímska
7154A+B	2	2	0	severne od ohradeného areálu	zahĺbená chata	doba rímska
SJ 7155, SJ 7155A	5	5	0	severne od ohradeného areálu	zahĺbená chata	doba rímska
SJ 7282A	1 (?)	0	0	južne od ohradeného areálu	jama v priestore zahĺbenej chaty	doba rímska
SJ 7310	1	0	0	ohradený areál	stavba s portikom – kolová jama	doba rímska
SJ 7330	0	1	0	ohradený areál	zahĺbená chata	stredovek (?)
SJ 7044 – zrušené	0	0	1	neznáma lokalizácia	neznáma lokalizácia	nedatované
Spolu	17	9	8			

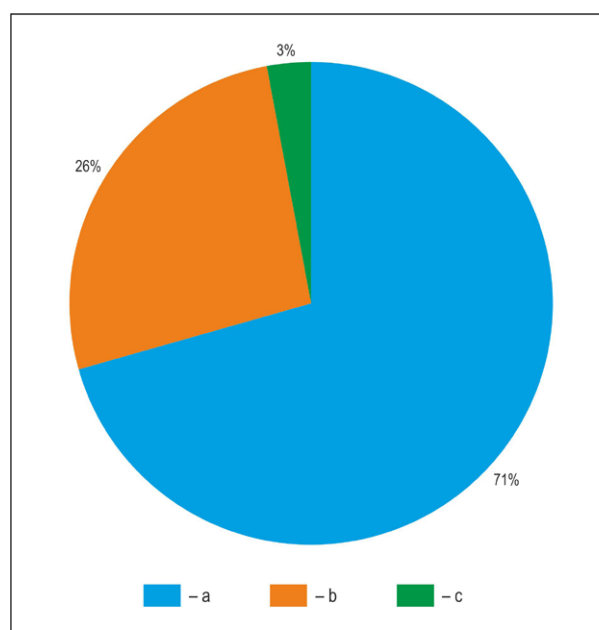

Diagram 1. Bratislava-Podunajské Biskupice. Počet nálezov stavebnej keramiky v preskúmaných objektoch podľa období. Legenda: a – doba rímska; b – stredovek; c – nedatované. Autor T. Kolon.

Z celkového počtu (34 ks) bolo možné určiť 26 úlomkov. V súbore sú zastúpené oba základné druhy strešnej krytiny: teguly (17 ks) a imbrexy (9 ks). Nálezy sa vyznačovali hornou hladinou stranou, kým povrch spodnej bol upravený jemnozrnnou pieskovou podsýpkou. Úlomky imbrexov boli konkávne prehnuté, pričom v ojedinelých prípadoch sa zachovala aj okrajová časť, ktorá bola smerom dovnútra prežliabnutá. Okrem týchto nálezov sa podarilo v priebehu dokumentácie rozpoznať ďalších osem bližšie neurčiteľných drobných úlomkov (tabela 1). Niektoré z nich sa našli až dodatočne medzi vzorkami mazanice. Ich spoľahlivé odlišenie bolo možné aj makroskopicky, nakoľko sa vyznačovali odlišnou tvrdosťou výpalu (veľmi kvalitný a tvrdý výpal), typickou pórovitou štruktúrou črepu v lome a aj zafarbením. Žiaľ, ani jeden kus nebol značkový, len na povrchu jednej teguly sa dochovali slabo viditeľné odtlačky prstov rúk (tab. III: 8).

Z hľadiska výpovednej hodnoty daného súboru je dôležité najmä datovanie samotných archeologických štruktúr, ktorých výplne obsahovali rímsky stavebný materiál. Ako už bolo vyššie uvedené, poloha „Križovatka“ je polykultúrnym

Tabela 2. Bratislava-Podunajské Biskupice. Počet nálezov stavebnej keramiky v jednotlivých typoch preskúmaných objektov. Autor T. Kolon.

Datovanie objektu	Počet nálezov stavebnej keramiky v jednotlivých typoch zahĺbených objektov					
	Pec	Predpecná jama	Jama v priestore zahĺbenej chaty	Zahĺbená chata	Stavba s portikom – kolová jama	Neznáma lokalizácia
Doba rímska	0	0	1	20	3	0
Stredovek	4	4	0	1 (?)	0	0
Nedatované (neznáma lokalizácia)	0	0	0	0	0	1
Spolu	4	4	1	21	3	1

typom lokality s doloženou prítomnosťou archeologických komponentov vo viacerých obdobiach. Rímska stavebná keramika sa našla nielen v objektoch z neskej doby rímskej (24 ks), ale takisto aj z obdobia stredoveku (9 ks). Ani v jednom prípade nepochádza z primárnej polohy a nebola nájdená ako súčasť pôvodnej konštrukcie (tabela 2; 3). Jej nálezové situácie umožňujú interpretovať celý súbor ako sekundárny až terciárny odpad, ktorý sa dostal do zahĺbených častí objektov až po skončení ich funkcie (diagram 1). Napriek tomu sú postrehnutelné určité tendencie. Fragments nájdené spoločne so stredovekou keramikou pochádzajú zo zahĺbených častí telies pecí (4 ks) a predpecných jám (4 ks), situovaných južne a juhovýchodne od ohradeného areálu (diagram 2). Len jeden drobný úlomok sa našiel v zásype zahĺbenej chaty pravdepodobne z 11. až 12. stor., situovanej v južnej polovici ohradeného areálu. Určitá kumulácia takmer výlučne v rámci jedného druhu výrobných objektov môže naznačovať, že boli v priebehu stredovekého osídlenia úmyselne vyhľadávané a následne sekundárne využité pri stavbe pecí. K takejto alternatíve napokon disponujeme celým radom analógií z iných publikovaných lokalít.

Zaujímavé je priestorové rozmiestnenie súboru rímskej stavebnej keramiky v rámci skúmanej plochy (obr. 2).

Tabela 3. Bratislava-Podunajské Biskupice. Počet nálezov stavebnej keramiky v preskúmaných objektoch. Autor T. Kolon.

Datovanie objektov	Počet nálezov stavebnej keramiky v objektoch
Doba rímska	24
Stredovek	9
Nedatované	1

Tabela 4. Bratislava-Podunajské Biskupice. Priestorové rozmiestnenie nálezov stavebnej keramiky. Autor T. Kolon.

Priestorové rozmiestnenie nálezov	Počet nálezov
Ohradený areál	4
Južne od ohradeného areálu	7
Východne od ohradeného areálu	4
Severne od ohradeného areálu	18
Neurčené	1

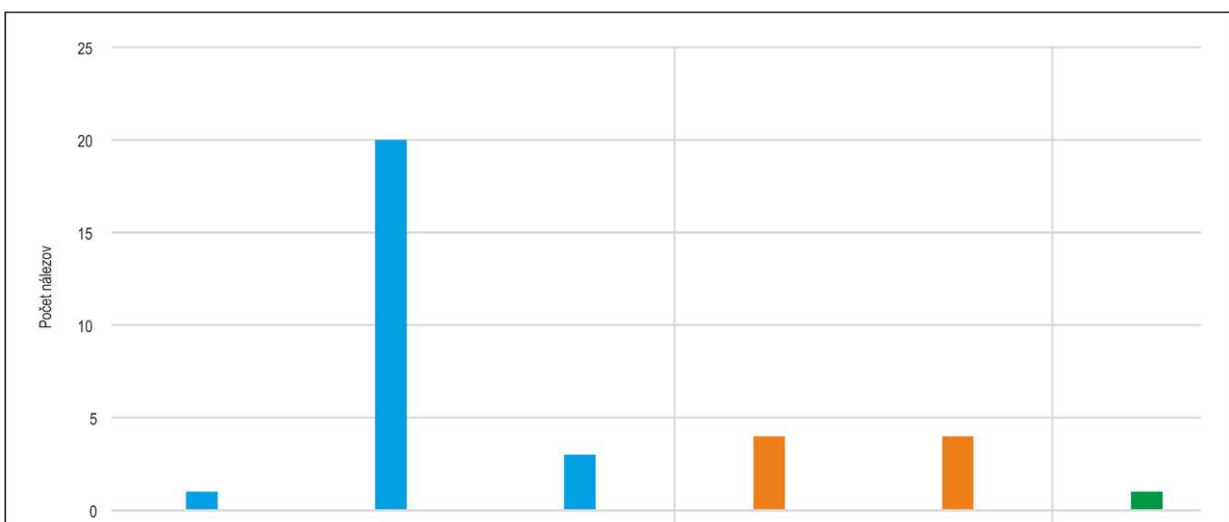

Diagram 2. Bratislava-Podunajské Biskupice. Počet nálezov stavebnej keramiky v jednotlivých typoch preskúmaných objektov. Autor T. Kolon.

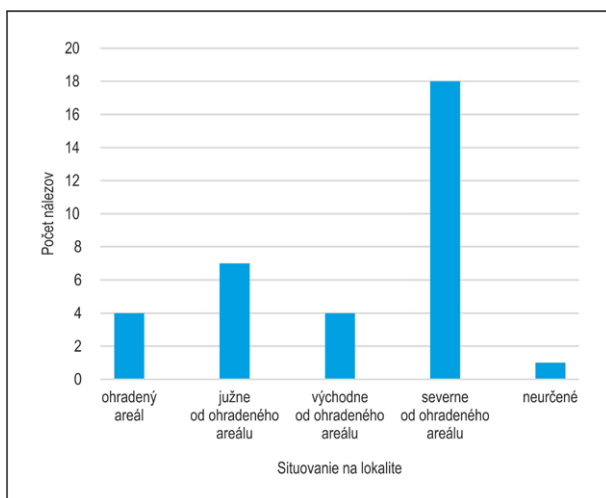

Diagram 3. Bratislava-Podunajské Biskupice. Priestorové rozmiestnenie nálezov stavebnej keramiky. Autor T. Kolon.

z neďalekej ďalšej zahĺbenej chaty s dvojkolovou konštrukciou (ŠK 22). K jednému nevýraznému drobnému úlomku sa pri vyhodnocovaní nepodarilo dohľadať jeho pôvodnú presnejšiu lokalizáciu (SJ 7044 zrušené).

Z vyššie uvedenej situácie vyplýva, že všetky nálezy rímskej stavebnej keramiky pochádzajú až zo sekundárnych či terciárnych polôh. Veľmi nízky počet dochovaných nálezov predstavuje určitý interpretačný problém. Prítomnosť rímskeho stavebného materiálu sa pritom v odbornej literatúre zvyčajne považuje za jeden z indikátorov prítomnosti stavieb antickej rímskej negermánskej tradície. Nálezová situácia v Podunajských Biskupiciach toto kritérium čiastočne spochybňuje. Pri hľadaní odpovedí treba zobrať do úvahy viacero faktorov, ktoré sa mohli rôznou mierou podieľať na súčasnom stave. Z hľadiska prehľadnosti a zaužívanej metodológie sa dajú spájať s predepozičnými, depozičnými či postdepozičnými formatívnymi procesmi.

V prípade prvej kategórie (predepozičných procesov) zohrávala bezpochyby kľúčovú úlohu voľba stavebnej technológie. Pôvodné nadzemné stavby v Podunajských Biskupiciach sa zachovali len vo forme pozostatkov základových žlabov a výkopov pre kolové konštrukcie (pravouhlých aj okrúhlych). Ich hĺbka sa pri jednotlivých stavbách líšila. U niektorých na úrovni zachytenia dosahovala len zopár centimetrov, príp. bol ich priebeh úplne alebo takmer zničený. No vyskytli sa aj stavby so základovou ryhou či kolovými jamami hlbokými aj niekoľko desiatok centimetrov. Ani v jednom prípade nebola doložená v priestore základov prítomnosť maltového muriva či výrazných pozostatkov po keramickom stavebnom materiáli. V rámci získaného súboru máme zastúpené iba fragmenty strešnej krytiny, avšak to nevyklučuje jej sekundárne využitie ako vhodného stavebného materiálu do základov, ako alternatíva voči stavebnému kameňu. Napr. v Milanovciach/Veľkom Kýre boli takýmto spôsobom využité staršie fragmenty tegúl, čo dokladá dochovaná naviazaná maltovina (porovnaj *Hrabkovský 2021*, 101). Vyššie uvedené tri drobné len niekoľko centimetrové úlomky z výplní stavby 1 (SJ 7124), 3 (SJ 7045) a stavby 5 (SJ 7310) sú skôr výsledkom depozičných a postdepozičných procesov a indikujú spôsob zapĺňania zahĺbených častí týchto štruktúr po ich zániku. Z hľadiska ich malej veľkosti a nevýraznosti neboli predmetné fragmenty vhodné na prípadné alternatívne uplatnenie za účelom spevnenia alebo izolácie drevených kolových konštrukcií. Danú funkciu zrejme spĺňalo niekoľko väčších kameňov nájdených ojedinele v niektorých žlaboch či väčších kolových jamách. V Podunajských Biskupiciach bolo aj samotné uplatnenie kameňa minimálne. Ojedinele sú doložené väčšie kamene napr. v priestore stavieb I a III. Určitú úlohu pri voľbe stavebného materiálu mohli pritom zohrávať aj samotné pedologické vlastnosti danej lokality. Izolovanie drevených konštrukcií umiestnených v kolových jamách či v základových žlaboch od vlhkej ílovitej pôdy z dôvodu predĺženia ich životnosti nemuselo byť nevyhnutne potrebné. Určitú formu prirodzenej izolácie predstavovali samotné piesčité sedimenty tvoriace pôdny substrát. Tento druh podložja mohol byť naopak príčinou vyšších nárokov na statiku, základy budov, príp. i výber stavebného materiálu. Pri archeologickom výskume neboli nájdené žiadne náznaky použitia nepálených tehál. Vlastnosti preskúmaných výplní nadzemných stavieb skôr indikujú ich dodatočné postupné zapĺňanie po zániku budov (napr. stavba V). To naznačuje využitie kombinácie z organických materiálov (dreva, prútia) a upravenej hliny v základových aj nadzákladových častiach stavebných konštrukcií. Nosné prvky budov zrejme predstavovali drevené masívne vertikálne koly

Zo samotne ohradeného areálu z neskoršej doby rímskej pochádzajú len štyri drobné úlomky: 1 ks z kolovej jamy stavby s portikom ŠK 3 – stavba 3 (SJ 7045); 1 ks z kolovej jamy portika ŠK 1 – stavba 1 (SJ 7124); 1 ks z kolovej jamy portika ŠK 5 – stavba 5 (SJ 7310); 1 ks z pravdepodobne stredovekej chaty (ŠK 31, SJ 7330), ktorá porušila portikus stavby 5 (diagram 3). Ďalšie drobné fragmenty (8 ks) sa našli vo výplniach stredovekých výrobných objektov situovaných južne a juhovýchodne od dvorca (SJ 7003 – 1 ks; SJ 7004 – 1 ks; SJ 7009 – 2 ks; SJ 7012 – 1 ks; SJ 7013 – 2 ks; SJ 7015 – 1 ks). Jeden úlomok pochádza z jamy SJ 7282 v zahĺbenej chate ŠK 20 z doby rímskej. Najväčší počet rímskej stavebnej keramiky sa koncentroval severne, resp. severozápadne od ohradeného priestoru (diagram 2; 3; tabela 4). Štyri fragmenty obsahovala výplň zahĺbenej chaty so šesťkolovou konštrukciou ŠK 25. Takisto 4 fragmenty sa našli v ŠK 23 s dvojkolovou konštrukciou a najväčší počet (10 ks) pochádza

previazané s horizontálnymi trámami. Vznikla tým samonosná pevná rámová konštrukcia, ktorej steny mohli byť v následnej fáze vyplnené ľahko dostupnými tenkými konármi či prútím a hlinou. Z technologického hľadiska by išlo o konštrukčné riešenie vychádzajúce z mazanicovej úpravy stien, príp. z metódy podobnej tzv. hrazdenému murivu („*Fachwerk*“). Skôr nepočítané a nevýrazné zlomky mazanice sú v súlade s danou hypotézou. Navyše, najväčší počet rímskej stavebnej keramiky sa nekonzentroval do priestoru ohradeného areálu, ale severne, resp. severozápadne od neho (diagram 2; 3; tabeľa 4). To by takisto mohlo naznačovať, že na nadzemných stavbách antickej rímskej tradície sa v Podunajských Biskupiciach zrejme uplatnil drevený šindel alebo iný organický materiál (trstina, slama či tzv. trhanica).

Pre korektnú interpretáciu považujeme za správne zohľadniť aj ďalšie faktory, ktoré môžu viac či menej skresľovať nálezovú situáciu. Tie úzko súvisia s depozičnými a postdepozičnými procesmi. Napr. koncentrácia tohto typu nálezov v troch zahĺbených chatách severne od dvorca teoreticky môže súvisieť s dobou ukončenia ich používania. Tie mohli Germáni prestať používať o niečo neskôr (?), až po zániku nadzemných stavieb komplexu, a tak sa do ich výplne mohli dostať aj prípadné pozostatky už vtedy nevyužívaných objektov. Eventuálne tieto nálezy naznačujú prítomnosť z neidentifikovanej ďalšej stavby situovanej severozápadne od ohradeného areálu (?). Pre porovnanie v Cíferi-Páci bola napríklad stavba II s kamennými základmi situovaná severne od ohradeného areálu (Varsík 2018, 83). Mimo ohradeného areálu sa v 1. až v 3. stavebnej fáze nachádzala aj tzv. kamenná stavba II („*Steinbau II*“) na lokalite Oberleiserberg (porovnaj Stuppner 2006, obr. 50; 2008, obr. 1: 1A). Bez realizácie ďalšieho výskumu v priestore severozápadne a západne od ohradeného areálu nie je možné v danom momente tieto hypotézy potvrdiť ani vyvrátiť.

Jednou z charakteristických črt neskoroantických dvorcov je uplatnenie kombinácie dvoch stavebných tradícií, antickej a germánskej. Z tohto dôvodu prítomnosť viacerých zlomkov rímskej strešnej krytiny severne od ohradeného areálu sa automaticky nemusí spájať výlučne s nadzemnými stavbami. Vo väčšom množstve ju máme doloženú vo výplniach zahĺbených germánskych chát a iných sídliskových objektov, takisto na iných lokalitách. Azda najznámejším príkladom sú dve zahĺbené chaty neobvykle veľkých rozmerov interpretované ako tkáčske dielne, ktoré sa nachádzali mimo ohradeného areálu v Cíferi-Páci (Varsík/Kolník 2014, 286). Okrem lokalít so stavbami vybudovanými pod vplyvom antickej tradície, je výskyt rímskej stavebnej keramiky v priestore naddunajského barbarika v súčasnosti doložený aj v rôznych zahĺbených objektoch bežných germánskych osád, kde mohli byť sekundárne využívané na rôzne iné účely (Hrnčiarik 2013, 204–207 aj s ďalšou literatúrou; taktiež Bazovský 2011, 22, 23). Vo väčšom množstve je zastúpená napríklad aj v Stupave-Mást (Elschek/Groh/Kolníková 2015, 113).

Nízky počet nálezov tohto druhu v Podunajských Biskupiciach môže byť čiastočne výsledkom aj ich intencionálneho vyhľadávania (zbierania) v období po zániku dvorca a ich opätovným využívaním na sekundárne účely. Takto sa dá interpretovať niekoľko spomínaných nálezov rímskeho stavebného materiálu vo výplniach výrobných objektov (pecí) zo stredoveku. Avšak je otázne a dosť diskutabilné, či by mohli byť ich zvyšky až tak dôsledne odnesené. Na objem dochovanej stavebnej keramiky nepriamo vplyva aj existencia veľmi nízkeho počtu väčších zahĺbených štruktúr (zahĺbených chát, exploatačných jám a pod.) doložených v rámci ohradeného areálu. Práve tento typ zahĺbených objektov umožňuje naakumulovať artefakty vo väčšej miere z bezprostredného okolia, príp. môžu po skončení ich primárneho používania dočasne plniť aj funkciu podpovrchových odpadových areálov. Na celkovej situácii sa určitou mierou mohla spolupodieľať aj samotná metodika realizácie archeologického výskumu. Záchranný výskum sa realizoval pomocou strojového odkryvu ornice zemným mechanizmom s plochou svahovacou lyžicou. Ornica (humusovité černoze) dosahovala mocnosť okolo 50 cm a až následne bola plocha s pozitívnymi archeologickými štruktúrami ručne dočistená. Pôvodná pochôdna úroveň nebola pri výskume objavená, a tak časť nálezov z nadzemných štruktúr mohla byť odstránená spolu s ornice. Pri priebežnom prieskume hľad počas výskumu sme nezaznamenali zvýšený výskyt úlomkov rímskej stavebnej keramiky.

DATOVANIE DOBY EXISTENCIE OHRADENÉHO DVORCA

Pri stanovení predpokladanej doby funkčnej existencie ohradeného dvorca v Podunajských Biskupiciach boli zohľadnené nasledujúce skutočnosti.

Stratigrafická situácia

Vzájomná superpozícia stavieb II a III, V a VI indikuje minimálne dve stavebné fázy. Do staršej fázy možno zaradiť stavbu VI, ktorá bola porušená výkopom portika stavby V a stavbu II, ktorej žľab bol porušený

kolovou jamou z portika stavby III. Dochovaný veľmi malý počet drobných úlomkov nevýraznej keramiky neumožňuje presnejšie datovanie. Vzajomné prekryvia jednotlivých pôdorysov stavieb boli zachytené aj v Cíferi-Páci, kde sa predpokladajú aspoň tri stavebné fázy (porovnaj *Varsik/Kolník 2014, 277*). Minimálne dve (príp. až 3) stavebné fázy sú zdokumentované aj v Milanovciach/Veľkom Kýre, jedna až dve fázy súvisia s drevenými žlabovými objektmi a jedna s dobou existencie štvoruholníkovej stavby s murovanými základmi (*Hrabkovský 2021, 105; Varsik 2018, 77, 78*). Na dolnorakúskej lokalite Oberleiserberg A. Stuppner predpokladá až štyri hlavné stavebné fázy: 1. fáza – okolo roku 380; 2. fáza – začiatok 5. stor.; 3. fáza – 1. polovica 5. stor.; 4. fáza – polovica 5. stor. (*Stuppner 2006, 27–29*).

Viacere pozostatky architektúr germánskeho dvorca v Podunajských Biskupiciach boli v čase už po zániku rezidencie porušené mladšími zahĺbenými objektmi. Jedným z nich je zahĺbená chata ŠK 18 situovaná južne od ohradeného areálu, do ktorej bol v priebehu 5. stor. vykovaný hrob 20–29 ročnej ženy z doby sťahovania národov (hrob 1). V priestore troch stavieb z obdobia existencie germánskeho dvorca (stavba I, II, V) boli o niekoľko storočí neskôr v období stredoveku postavené tri chaty. Zaujímavá je situácia v juhovýchodnom rohu stavby I, do ktorej bola vyhlbená chata ŠK 26, pričom jej orientácia aj umiestnenie korešponduje s priebehom žlabu na východnej a južnej strane stavby I. Nie je vylúčené, že ešte v období 11.–12. stor. mohol byť na povrchu viditeľný priebeh či pozostatky pôvodnej stavby z doby rímskej. Eventuálne mohla byť stredoveká chata umiestnená na toto miesto pre jeho mierne vyvýšenú polohu v dôsledku akumulácie kultúrnej vrstvy. Týmto spôsobom by sa dalo vysvetliť aj umiestnenie ďalšej stredovekej chaty v priestore juhozápadnej časti stavby II.

Hnuteľné nálezy

Nájdenná keramika umožňuje datovať obdobie existencie dvorca len rámcovo a nepriamo. Minimum zahĺbených objektov v ohradenom priestore limitovalo vznik rozsiahlejších podpovrchových odpadových areálov vo forme sekundárneho či terciárneho odpadu. Výraznejšie a lepšie datovateľné keramické súbory pochádzajú najmä zo zahĺbených chát, ktoré boli preskúmané mimo ohradeného areálu. Časť z ich bola podrobnejšie vyhodnotená v inom príspevku (*Horňák/Hrnčiarik/Kolon 2019, 283–316*). Analyzovaná keramika zodpovedá materiálnej náplni tzv. prechodného obdobia medzi dobou rímskou a dobou sťahovania národov. Toto obdobie predstavuje záverečný horizont väčšiny sídlisk severne od stredného Dunaja a zároveň svedčí o masovom opúšťaní a o ich zániku v rámci relatívne krátkeho časového obdobia okolo roku 400 (*Varsik 2008, 40*). Do približne rovnakého časového horizontu sa datuje aj tretia sídlisková fáza (obdobie po zániku stavieb budovaných v rímskej antickej tradícii) v Bratislave-Dúbravke (*Elschek 2006, 379*) a pôvodne i rezidencia kvádskej nobility v Cíferi-Páci. V Bratislave-Dúbravke patria sídliskové objekty do 2. polovice 4. stor. na prelom stupňov C3/D1 a do stupňa D1. Zánik usadlosti a odchod obyvateľstva nastal podľa *K. Elscheka (2006, 394; 2018, 100)* na konci 4. až začiatku 5. stor. Takisto na lokalite Cífer-Pác sa kladie ťažisko hlavnej stavebnej aktivity do strednej tretiny 4. stor., kedy mal prosperovať panský dvorec s dvoma kamennými a viacerými drevenými stavbami (*Varsik 2015, 142*). Nie je preto prekvapujúce, že sídliskové súbory z dvoch vyššie uvedených lokalít (Cífer-Pác, Bratislava-Dúbravka – III. sídlisková fáza), poskytujú mnohé paralely nielen z hľadiska zastúpenia jednotlivých druhov a typov keramických výrobkov, ale i z hľadiska predpokladaného datovania keramických nálezov z Podunajských Biskupíc. Na možné problémy s datovaním tohto horizontu už pred niekoľkými rokmi poukázal *T. Zeman (2009, 283–294)*, ktorý porovnával výsledky relatívnej chronológie nálezov z výplní troch chát v Zlechove s údajmi získanými rádiokarbónovou metódou C¹⁴. Kým chronologicky citlivé archeologické nálezy datovali predmetné objekty do druhej polovice 4. stor. až začiatku 5. stor., absolútne dáta boli staršie a pohybovali sa skôr v rozmedzí prvej polovice až tretej štvrtiny 4. stor. (*Zeman 2009, 291*). Na potrebu revízie pôvodných predpokladov v tejto súvislosti naposledy poukázali i *T. Kolník* a *V. Varsik*. Podľa nich použitý stavebný materiál s kolkovanými tehliami skupiny OFARN v Cíferi-Páci sa neviaže už na prvú, ale až na prostrednú z celkovo troch identifikovaných stavebných etáp (tzv. Stavebná etapa Bb). Samotný vznik rezidencie z tohto dôvodu posúvajú už do prvej polovice, resp. 1. tretiny 4. stor. po Kr. (*Varsik/Kolník 2021, 362; 2022, 208*). O niečo problematickejšia je časová synchronizácia Podunajských Biskupíc s lokalitou Milanovce/Veľký Kýr, kde sa takisto predpokladajú minimálne dve stavebné fázy. Prvú (staršiu) mala predstavovať staršia ohrada dvorca, ktorá podľa *M. Hrabkovského* musela byť vybudovaná ešte pred valentiniánovským obdobím. Naopak, až druhú fázu predstavuje výstavba známej budovy s murovanými základmi a novej drevozemnej ohrady. Spomínaný bádateľ sa pri datovaní opiera o prítomnosť kolkovaných tehál tribúnov Lupicina a Terentiana, ktorí zastávali svoju funkciu približne

v rokoch 369–373 po Kr. (Hrabkovský 2021, 104, 105). Nejde o novú hypotézu a už autor výskumu T. Kolník pred desiatkami rokov prízvukoval prítomnosť týchto mladších typov kolkovaných tehál a zároveň spomína prítomnosť keramiky s vlešťovanou výzdobou: „...wie auch die sog. „hunnenzeitliche“ einglättverzierte Keramik...“ (Kolník 1986, 414). Nájdená keramika z Milanoviec/Veľkého Kýra sa v niektorých dôležitých aspektoch líši od typologického spektra v Podunajských Biskupiciach, v Cíferi-Páci či v Bratislave-Dúbravke – III. sídliskovej fázy. Okrem nálezov datovaných rámcovo do 2. až 3. tretiny 4. stor. je vo väčšej miere zastúpená aj keramika s vlešťovanou výzdobou (Hrabkovský 2021, 104, 105), ktorá je príznačná pre neskorší časový horizont od záveru 4. stor. až 1. pol. 5. stor. To naznačuje možné pokračovacie osídlenia v danej polohe aj v neskoršom období v porovnaní s Podunajskými Biskupicami či situáciou v Cíferi-Páci (porovnaj napr. Varsík 2020, 138). Otázky zostáva reálny rozsah osídlenia v danom časovom úseku, nakoľko sa tento keramický materiál neobjavuje vo výplni niektorých zahĺbených objektov ako vápenná jama, stavba 4, či v černozemnej výplni ohrád. Naopak, vo väčšom množstve je doložená až vo výplni negatívov murovanej fázy mladšej ohrady kniežacieho dvorca (Hrabkovský 2021, 82). Dlhšie pretrvávanie osídlenia s niekoľkými stavebnými fázami sa predpokladá aj na dolnorakúskej lokalite Oberleiserberg. A. Stuppner kladie počiatok výstavby komplexu s uplatnením rímskej antickej tradície z tzv. fázy 1 do doby približne okolo roku 380 po Kr. (Stuppner 2006, 27–29), čo predstavuje hornú hranicu predpokladanej doby existencie dvorca v Podunajských Biskupiciach. Podobne ako v prípade Milanoviec/Veľkého Kýra, je rozdiel aj v dĺžke využívania lokality až do 2. polovice 5. stor. po Kr. (Stuppner 2006, 27–29). Z celkového pohľadu skladba keramických nálezov v Podunajských Biskupiciach naznačuje využívanie daného sídelného areálu niekedy v období medzi 330/340 až 380/390 približne po dobu jednej generácie. Takéto datovanie podporujú aj numizmatické nálezy. Žiaľ, väčšina nájdených mincí pochádza zo zberov vykonaných pomocou detektora kovov, ktorý sa priebežne realizoval počas výskumu na odstránených haldách zeminy. U jedinej mince poznáme presný nálezový kontext. Ide o malý folis vyrazený v meste Trevír, ktorý dali vyraziť cisári Constantinus I. a Constantius II. pre Helenu v rokoch 337–340. Bol nájdený v základovom žlabe stavby V. Avšak prevažná časť mincí pochádza až z 2. pol. 4. stor. Najmladšou z nich je razba cisára Valensa a je datovaná do rokov 364–367 (Kolníková 2018, nestránkované).

Historický kontext

K výstavbe neskoroantických dvorcov na území naddunajského barbarika mohlo prísť len v spolupráci s Rímskou ríšou. Umiestnenie viacerých lokalít v bezprostrednej blízkosti limitnej zóny (*ripa Pannonica*) indikuje potrebu „odobrenia či súhlasu“ od vojenských predstaviteľov zodpovedných za ochranu hraníc. Nie je vylúčená i prípadná priama účasť pomocných stavebno-vojenských jednotiek pri ich budovaní, dodávke stavebného materiálu alebo minimálne architektov, či staviteľov oboznámených s rímskymi konštrukčnými princípmi. Tento typ vzájomnej spolupráce bol možný len v mierových časoch. Z historického hľadiska po vpáde Germánov a Sarmatov v roku 259 do Panónie, kedy pustošili provinciu skoro dva roky, nastalo pomerne dlhé obdobie pokoja trvajúce až do roku 356 (Krekovič 2018, 21). Rimania ako odvetu podnikli protiofenzívu a podľa dobových správ antických spisovateľov germánski náčelníci Vitrodurus a Agilimundus s nimi uzavreli mier. Ten následne pretrval do vlády cisára Valentiniana I., kedy Kvádi v roku 374 podnikli posledný väčší vpád (Krekovič 2018, 21). Na základe vyššie uvedených skutočností sa dá usudzovať, že k výstavbe neskoroantického usadlosti v Podunajských Biskupiciach mohlo prísť ešte pred rokom 356 alebo v nasledujúcom období až do roku 374. Datovanie jeho existencie do druhej až tretej štvrtiny 4. stor. po Kr. je tak v súlade s celkovou politickou a hospodárskou situáciou v danom regióne.

NESKOROANTICKÝ DVOREC V BRATISLAVE-PODUNAJSKÝCH BISKUPICIACH V KONTEXTE PODOBNÝCH STAVEBNÝCH ŠTRUKTÚR STREDODUNAJSKÉHO BARBARIKA

Neskoroantický dvorec v Bratislave-Podunajských Biskupiciach predstavuje špecifický druh sídelného areálu Germánov, nakoľko vznikol na barbarskom území, avšak pod výrazným vplyvom antickej (rímskej) staviteľstva. K danej problematike sa v posledných rokoch venovalo podrobne niekoľko prác (napr. Hrabkovský 2021, 58–69; Varsík 2018, 76–88; 2020, 125–142). S fenoménom na rímsky spôsob vystavaných „rezidencií“ sa na území Slovenska nestretávame ojedinele. Už na prelome letopočtov existovali v priestore dnešného Bratislavského hradu viaceré architektúry, ktoré sa vyznačovali použitím rímskych konštrukčných metód

a pravidiel (*Musilová/Resutík 2018*, 116–127). Neskôr, v dobe rímskej, sa objavujú podobné stavby v Stupave, v Bratislave-Dúbravke a v 4. stor. v Cíferi-Páci, Milanovciach/Veľkom Kýre a v Podunajských Biskupiciach. Išlo o zvyšky architektúr, ktoré boli vystavané v niekoľkých obdobiach a v rôznych technikách. Neskoroantické ohradené dvorce z územia naddunajského barbarika (Podunajské Biskupice, Cífer-Pác, Milanovce/Veľký Kýr, Oberleiserberg) vykazujú viacero spoločných znakov a výrazne sa odlišujú od bežných agrárnych osád Germánov. Sú priestorovo vymedzené pravouhlou ohradou, plotom. V Podunajských Biskupiciach dosahovala rozmery 49,46 (48,21) × 57,14 m. Vyznačujú sa uplatnením uceleného urbanistického konceptu. Stavby budované na rímsky spôsob bývajú usporiadané z vnútornej strany pozdĺž ohrady a čelnou stranou smerom k centrálnemu dvorcu. Majú tendenciu k osovej súmernosti, čím pripomínajú pôdorys rímskych poľnohospodárskych usadlostí vilového typu (lat. *fundus*). Tie pozostávali z hlavnej obytnej budovy (lat. *pars urbana*), periférne rozmiestnených hospodárskych stavieb (lat. *pars rustica*) a prilahlých plôch (pozemkov) určených na poľnohospodárske účely (lat. *ager*; porovnaj napr. *Komoróczy/Vlach 2018*, 183; *Percival 1976*, 14). Prítomnosť dominantne umiestnenej hlavnej budovy s predpokladanou reprezentačnou a rezidenčnou funkciou (*pars urbana*), ktorá zabezpečovala rímsky civilizačný komfort u provinciálneho obyvateľstva, mohla byť jedným zo symbolom romanizovaného spoločenského statusu (*Frečer 2010*, 51). V Podunajských Biskupiciach ju zrejme predstavuje stavba I, v Cíferi-Páci stavba I s kamennými základmi a mierne lichobežníkového pôdorysu, v Milanovciach rozsiahla stavba s kamennými základmi a na lokalite Oberleiserberg tzv. kamenná stavba I („*Steinbau I*“). Charakteristická je kombinácia rímskych a barbarských stavebných techník. Ako stavebný materiál bola použitá nielen rímska stavebná keramika a maltové murivo na základy (Cífer-Pác, Milanovce/Veľký Kýr), ale vo veľkej miere sa uplatnili aj viaceré techniky využívajúce kombináciu hliny a dreva, vypletaná drevená alebo prútená konštrukcia, príp. konštrukcia podobná hrazdenému murivu (tzv. „*Fachwerk*“). Stavby budované v antickej rímskej tradícii sa vyznačujú pravouhlým pôdorysom a sú nadzemné. Pri architektonickom riešení nadzemných budov je obzvlášť obľúbené používanie predsunutého krytého stĺporadia, portika. U väčšiny sa dá predpokladať sedlová strecha s krovom z drevených trámov a dosák. Ako strešná krytina sa používali pálené hlinené škridle, napr. Oberleiserberg, Cífer-Pác (porovnaj *Frečer 2010*, 60) alebo drevený šindel, či iný organický materiál (tzv. trhanica, trstina) – Podunajské Biskupice. Centrálny dvor nebýva zastavaný, vytvára veľký otvorený priestor a môže dosahovať rozmery až 35 × 33 m, ako to dokumentuje napr. 4. stavebná fáza na dolnorakúskej lokalite Oberleiserberg (*Stuppner 2006*, 29). Neskoroantické dvorce neboli izolované, skôr tvorili súčasť špecifického druhu sídelných areálov Germánov. Ďalšie komponenty sídliskového, remeselného či hospodárskeho charakteru bývajú zvyčajne doložené v bezprostrednom okolí ohradených areálov (Cífer-Pác, Podunajské Biskupice). Dá sa uvažovať, že minimálne časť z nich mohla byť súčasťou ich hospodársko-ekonomického zázemia. Sú situované v polohách s dostatkom prírodných zdrojov a križovatkách obchodných ciest (Podunajské Biskupice, Cífer-Pác, Milanovce/Veľký Kýr) alebo na strategických vyvýšených miestach (Oberleiserberg).

KATALÓG RÍMSKEJ STAVEBNEJ KERAMIKY²

Stratigrafická jednotka 7003

1. Tegula (?) – fragment: jedna strana hladená, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal, výrazná abrázia povrchu. Farba PO: 7.5YR 6,5/4; LOM: 2.5YR 7/7; dĺ. 4,5 cm; š. 4,3 cm; hr. 2,8 cm (tab. I: 1).

Stratigrafická jednotka 7004

1. Imbrex – fragment: horná strana hladená, spodná strana piesková podsýpka, pórovitá štruktúra; KH: ojedinelý výskyt väčších kameňov, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 6/5; LOM: 2.5YR 6/5; dĺ. 7,4 cm; š. 7,3 cm; hr. 1,6 cm (tab. I: 2).

Stratigrafická jednotka 7009A

1. Tehlovina – drobný fragment (neurčiteľný): pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 7/7; LOM: 2.5YR 7/7; dĺ. 4,9 cm; š. 3,6 cm; hr. 1,2 cm (tab. I: 3).
2. Tehlovina – drobný fragment (tegula?): zachovaná časť jednej hladenej strany, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 6/7; LOM: 2.5YR 6/7; dĺ. 5,0 cm; š. 3,9 cm; hr. 1,9 cm (tab. I: 4).

Stratigrafická jednotka 7012A

1. Tegula – fragment: zachovaná časť vyvýšeného okraja, jedna strana hladená, ďalšia strana: jemná piesková podsýpka, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 5YR 7/5; LOM: 5YR 7/5; dĺ. 11,6 cm; š. 7,5 cm (3,4 cm vyvýšený okraj); hr. 2,7 cm; 5,7 cm vyvýšený okraj (tab. I: 5).

² Použité skratky v katalógu: dĺ. – dĺžka; hr. – hrúbka; KH – keramická hmota; PO – povrch; SJ – stratigrafická jednotka; š. – šírka.

Stratigrafická jednotka 7013A

1. Tehlovina – drobný fragment (tegula?): jedna strana hladená, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal, výrazná abrázia povrchu. Farba PO: 5YR 6/5,5; LOM: 5YR 6/5,5; dl. 9,8 cm; š. 6,9 cm; hr. 2,4 cm (tab. I: 6).
2. Tegula – fragment: jedna strana hladená, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 6/5; LOM: 2.5YR 6/6; dl. 6,9 cm; š. 4,2 cm; hr. 1,7 cm (tab. I: 7).

Stratigrafická jednotka 7014

1. Tegula – fragment: jedna strana hladená, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 5YR 6/5; LOM: 5YR 6/5; dl. 8,3 cm; š. 6,7 cm; hr. 2,7 cm (tab. I: 8).
2. Tegula – fragment: jedna strana hladená (stopy po drevenej stieračke a jeden šikmý zárez), pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 6,5/5; LOM: 2.5YR 6/5; dl. 8,1 cm; š. 6,6 cm; hr. 2,6 cm (tab. I: 9).

Stratigrafická jednotka 7015C

1. Tehlovina – drobný fragment (neurčiteľný): pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 7/6; LOM: 2.5YR 7/6–7 dl. 3,1 cm; š. 1,4 cm; hr. 1,3 cm (tab. I: 10).

Stratigrafická jednotka 7045

1. Tehlovina – drobný fragment (neurčiteľný): pórovitá štruktúra; KH: prímes väčších kamienkov, menej kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 7/7; LOM: 2.5YR 7/7; dl. 2,4 cm; š. 1,2 cm; hr. 0,75 cm (tab. I: 11).

Stratigrafická jednotka 7077A+B

1. Tehlovina – drobný fragment (imbrex/tegula?): jedna strana hladená a konkávne prehnutá, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 5YR 7/6–7; LOM: 5YR 6/6–7; dl. 6,0 cm; š. 4,3 cm; hr. 1,35 cm (tab. II: 1).
2. Tehlovina – drobný fragment (imbrex/tegula?): zaoblená hrana, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 7/6; LOM: 2.5YR 7/6; dl. 3,7 cm; š. 2,9 cm; hr. 2,05 cm (tab. II: 2).
3. Tehlovina – drobný fragment (tegula?): jedna strana hladená, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 7/5–6; LOM: 2.5YR 7/6; dl. 3,6 cm; š. 3,4 cm; hr. 3,0 cm (tab. II: 3).
4. Tehlovina – drobný fragment (neurčiteľný): pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 6/5; LOM: 2.5YR 6/6; dl. 3,4 cm; š. 3,1 cm; hr. 1,4 cm (tab. II: 4).

Stratigrafická jednotka 7124

1. Tehlovina – drobný fragment (neurčiteľný): pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 7/7; LOM: 2.5YR 7/7; dl. 4,5 cm; š. 2,8 cm; hr. 1,6 cm (tab. II: 5).

Stratigrafická jednotka 7154A+B

1. Imbrex – fragment: horná strana hladená, spodná strana piesková podsýpka, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal, zlepiteľný s ďalším fragmentom, bočná strana je nerovnomerne zrezaná a po okrajoch sú zvyšky vytlačenej hliny. Farba PO: 2.5YR 5,5/5–5,5; LOM: 2.5YR 6/7; dl. 12,4 cm; š. 10,9 cm; hr. 2,3 cm (tab. II: 6a).
2. Imbrex – fragment: horná strana hladená, spodná strana piesková podsýpka, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal, zlepiteľný s ďalším fragmentom, bočná strana je nerovnomerne zrezaná a po okrajoch sú zvyšky vytlačenej hliny. Farba PO: 2.5YR 5,5/5–5,5; LOM: 2.5YR 6/7; dl. 10,3 cm; š. 9,6 cm; hr. 2,3 cm (tab. II: 6b).
3. Tegula – fragment: jedna strana hladená, stopy po prstoch na povrchu, jemná piesková podsýpka, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 5YR 7/5; LOM: 2.5YR 7/5; dl. 7,8 cm; š. 5,6 cm; hr. 3,0 cm (tab. II: 7).
4. Tegula – fragment: zachovaná časť zosilneného okraja, hrana je ostrá a kolmá, okraj sa smerom nahor zužuje, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 7/7; LOM: 2.5YR 7/7; dl. 7,4 cm; š. 7,8 cm; hr. 2,5 cm/5,6 cm zosilnený okraj (tab. II: 8).

Stratigrafická jednotka 7155A

1. Imbrex – fragment: horná strana hladená, spodná strana jemná piesková podsýpka, zach. časť dvoch okrajov, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 10R 4,5–5/6; LOM: 10R 6/7; dl. 12,6 cm; š. 12,0 cm; hr. 1,8 cm (tab. III: 1).
2. Imbrex – fragment: horná strana hladená, spodná strana jemná piesková podsýpka, zach. časť jedného okraja, ktorý je smerom dovnútra prežliabnutý, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 6/7; LOM: 2.5YR 6/7; dl. 5,3 cm; š. 10,3 cm; hr. 1,8 cm (tab. III: 6).
3. Imbrex – fragment: horná strana hladená, spodná strana jemná piesková podsýpka, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 6/6–7; LOM: 2.5YR 6/7; dl. 7,6 cm; š. 6,5 cm; hr. 1,9–2,0 cm (tab. III: 3).
4. Tegula – fragment: pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 6/7; LOM: 2.5YR 6/7; dl. 5,6 cm; š. 5,3 cm; hr. 2,4 cm (tab. III: 4).
5. Tegula – fragment: jedna strana hladená, ďalšia strana jemná piesková podsýpka, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 6/7; LOM: 2.5YR 6/6,5–7; dl. 5,7 cm; š. 3,9 cm; hr. 2,6 cm (tab. III: 5).
6. Imbrex – fragment: horná strana hladená, spodná strana jemná piesková podsýpka, zachovaná časť bočnej hrany, ktorá má na jednom mieste plastický výčnelok, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 6/7; LOM: 2.5YR 6/6; dl. 5,6 cm; š. 6,7 cm; hr. 1,7–2,0 cm (tab. III: 2).

7. Imbrex – fragment: horná strana hladená, spodná strana jemná piesková podsýpka, zachovaná časť bočnej hrany, ktorá je zvislo zrezaná, v jednej časti okraj plasticly prečnieva; KH: jemná s ojedinelým výskytom drobných kamienkov, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 6/6–7; LOM: 2.5YR 5,5/6; dĺ. 9,4 cm; š. 8,3 cm; hr. 2,1–2,6 cm (tab. III: 7).
8. Tegula – fragment: jedna strana hladená (stopy po drevenej stieračke a odtlačkoch prstov), ďalšia strana jemná piesková podsýpka, pórovitá štruktúra; KH: jemná s ojedinelým výskytom drobných kamienkov, kvalitný výpal. Farba PO: 5YR 6/7; LOM: 5YR 6/6–6,5; dĺ. 9,8 cm; š. 11,2 cm; hr. 2,5–2,8 cm (tab. III: 8).
9. Tegula – fragment: jedna strana hladená, ďalšia strana jemná piesková podsýpka, čiastočne zachovaný vystúpený okraj, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 10R 6/7; LOM: 10R 6/6–7; dĺ. 10,9 cm; š. 15,8 cm; hr. 2,3 cm/3,1 cm (tab. IV: 4).
10. Tegula – fragment: jedna strana hladená, ďalšia strana jemná piesková podsýpka, čiastočne zachovaná jedna bočná hrana s vystúpeným okrajom; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 10R 6/7; LOM: 10R 6/7; dĺ. 12,6 cm; š. 11,0 cm; hr. 2,4 cm/3,2 cm (tab. IV: 5).

Stratigrafická jednotka 7282A

1. Tehlovina – drobný fragment (tegula?): jedna strana hladená, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 6/6–7; LOM: 2.5YR 6/6–7; dĺ. 5,5 cm; š. 4,4 cm; hr. 1,1 cm (tab. IV: 1).

Stratigrafická jednotka 7310

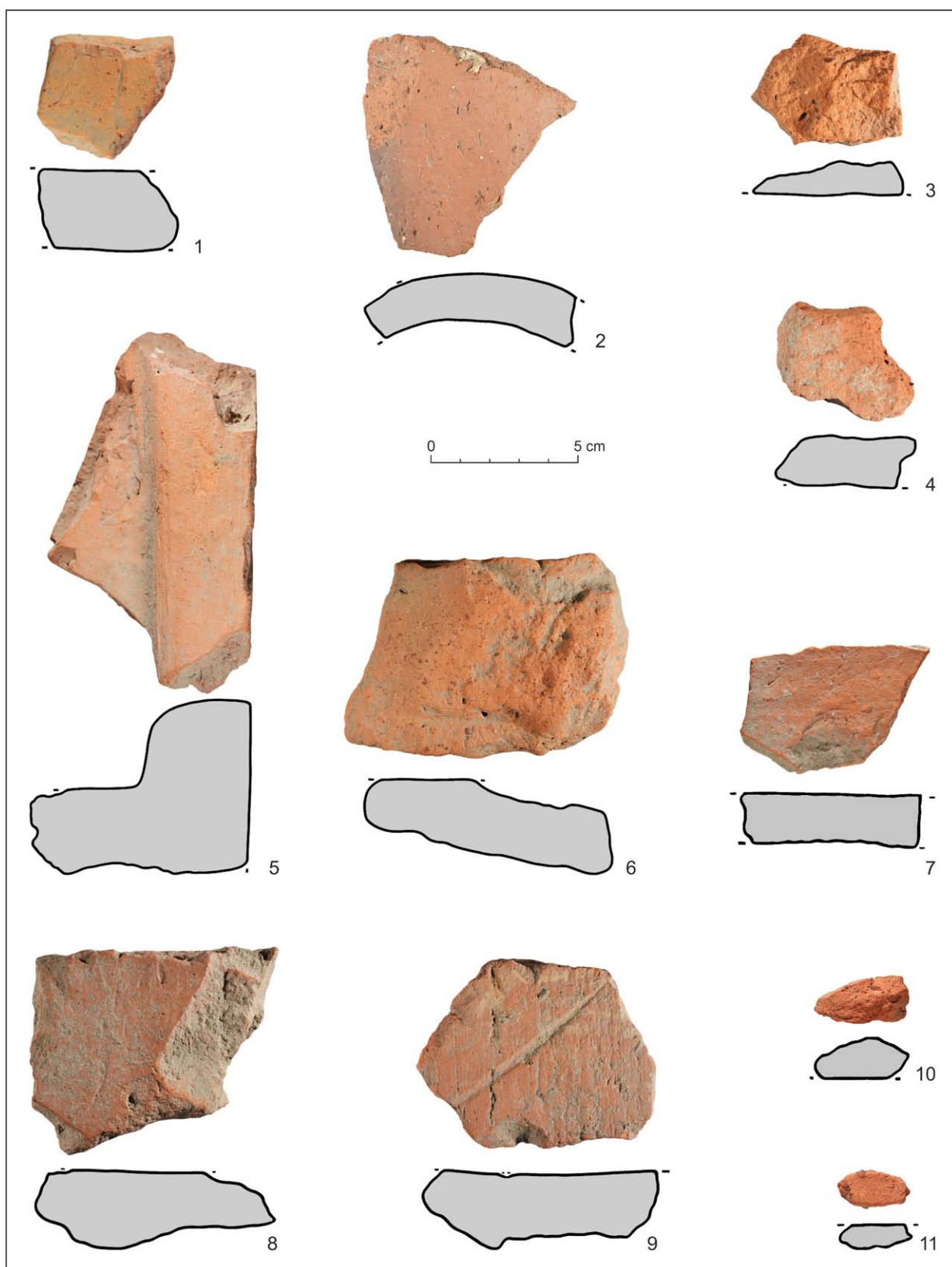
1. Tegula – fragment: jedna strana hladená (stopy po drevenej stieračke); KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 2.5YR 7/7; LOM: 2.5YR 7/7; dĺ. 4,0 cm; š. 4,2 cm; hr. 2,9 cm (tab. IV: 2).

Stratigrafická jednotka 7330

1. Imbrex – fragment: horná strana hladená, spodná strana jemná piesková podsýpka, pórovitá štruktúra; KH: jemná, kvalitný výpal. Farba PO: 10R 6/5; LOM: 10R 6/7; dĺ. 3,7 cm; š. 6,0 cm; hr. 1,6 cm (tab. IV: 3).

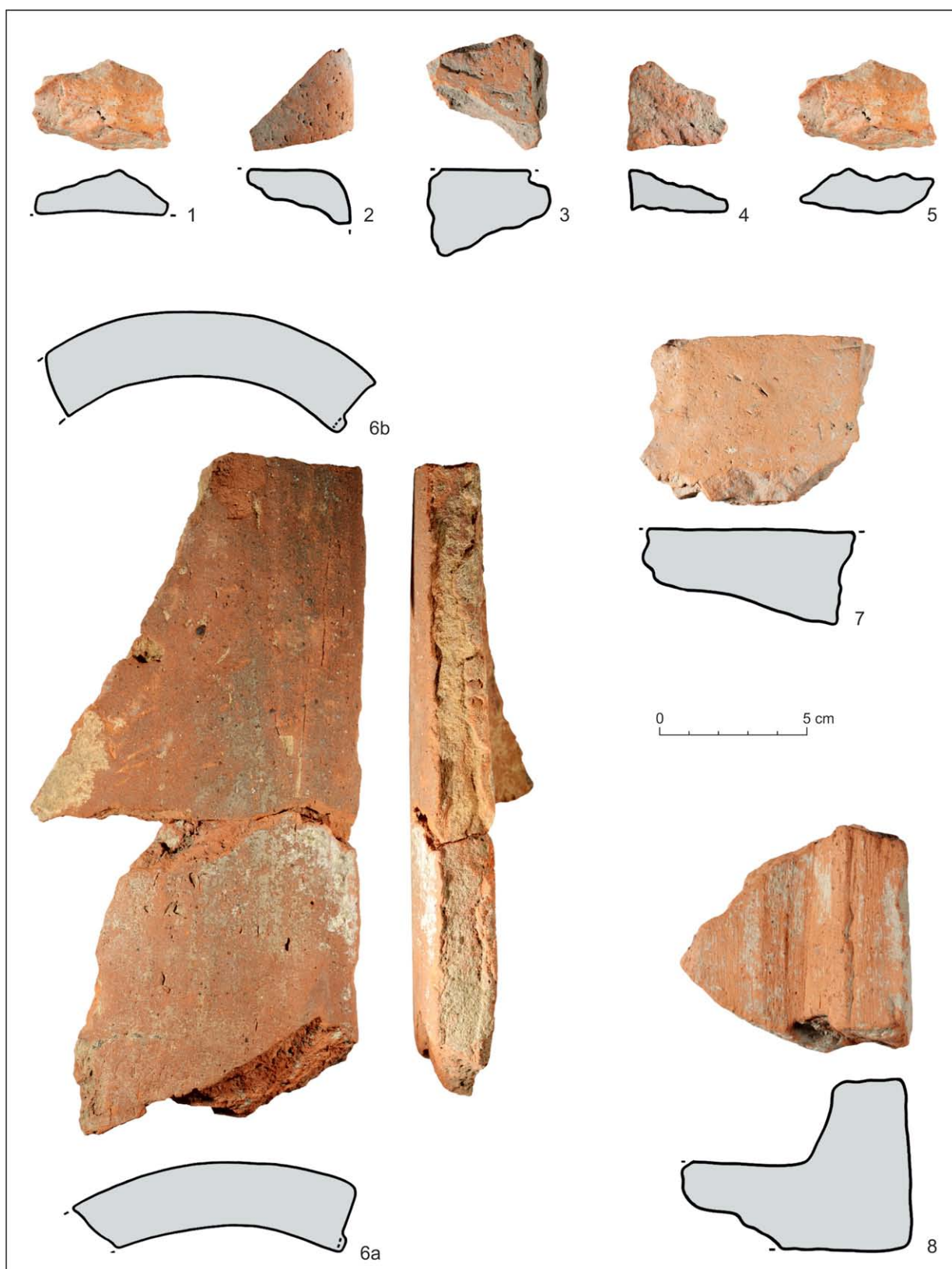
ZÁVER

Neskoroantický dvorec v Bratislave-Podunajských Biskupiciach predstavuje špecifický druh sídelného areálu Germánov, nakoľko vznikol na barbarskom území, avšak pod výrazným vplyvom antického (rímskeho) staviteľstva. Predložený príspevok sa zaoberá rozborom rímskej stavebnej keramiky. Súbor pozostával z 34 ks takýchto artefaktov. Ide o prekvapivo nízky počet, ak to porovnáme najmä so situáciou napr. v Cíferi-Páci, v Milanovciach/Veľkom Kýre či na niekoľkých lokalitách skúmaných doposiaľ zväčša pomocou povrchových zberov. Všetky identifikovateľné fragmenty typologicky prináležia výlučne k rímskej strešnej krytine. Rímsky terakotový stavebný materiál pochádza z výplní zahĺbených objektov z neskorej doby rímskej (24 ks), ale takisto aj z obdobia stredoveku (9 ks). Nálezové situácie umožňujú do značnej miery interpretovať celý súbor ako sekundárny až terciárny odpad, ktorý sa dostal do zahĺbených častí objektov až po skončení ich funkcie (diagram 1). Najväčší počet rímskej stavebnej keramiky sa koncentroval najmä severne, resp. severozápadne od ohradeného areálu. Napriek ojedinelému výskytu rímskej strešnej krytiny na lokalite sa na základe súčasného stavu bádania nezdá pravdepodobné, že by na archeologicky preskúmaných stavbách dispozične a pôdorysne vychádzajúcich z antickej rímskej tradície bol v Podunajských Biskupiciach využitý tento typ stavebného materiálu. Naopak, objednávatel a realizátor prác si zrejme zvolil odlišné stavebné riešenia. Indikuje to využitie kombinácie z organických materiálov (dreva, prútia) a upravenej hliny v základových aj nadzákladových častiach stavebných konštrukcií. Z technologického hľadiska by išlo o konštrukčné riešenie vychádzajúce z mzanicovej úpravy stien, príp. z metódy podobnej tzv. hrazdenému murivu („*Fachwerk*“). Ako strešná krytina sa v Podunajských Biskupiciach zrejme uplatnil drevený šindel či iný organický materiál (trstina, slama alebo tzv. trhanica). Hnutelné artefakty (keramika a mince) a stratigrafická situácia umožňujú datovať výstavbu dvorca do obdobia medzi rokmi 330–340 až 380–390 po Kr. Do približne rovnakého časového horizontu sa datuje aj tretia sídlisková fáza (obdobie po zániku stavieb budovaných v rímskej antickej tradícii) v Bratislave-Dúbravke (*Elschek 2006, 379*) a 1. a 2. stavebná fáza rezidencie kvádskej nobility v Cíferi-Páci. Takisto vznik komplexu na lokalite Oberleiserberg (tzv. 1 fáza –okolo roku 380 po Kr.) a staršia stavebná fáza v Milanovciach/Veľkom Kýre sú do veľkej miery v súlade s predpokladanou dobou existencie dvorca v Podunajských Biskupiciach, resp. na jeho hornej hranici. Rozdiel je len v predpokladanej dĺžke využívania týchto dvoch areálov až do 2. polovice 5. stor. po Kr. (*Hrabkovský 2021, 104, 105; Stuppner 2006, 27–29; Varsik 2020, 138*).

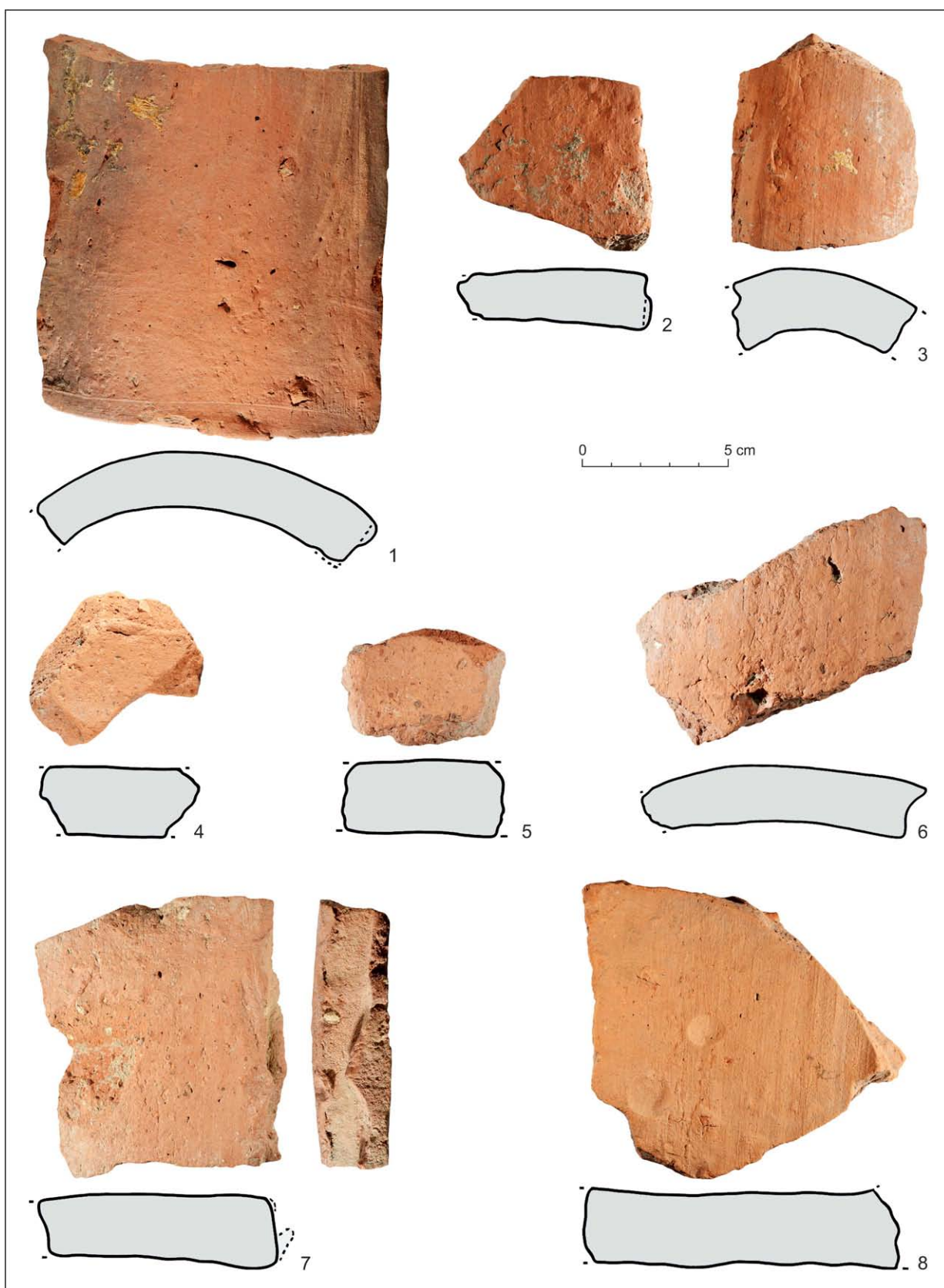

Tab. I. Bratislava-Podunajské Biskupice. Výber nálezov, stavebná keramika. 1 – stratigrafická jednotka 7003; 2 – stratigrafická jednotka 7004; 3, 4 – stratigrafická jednotka 7009A; 5 – stratigrafická jednotka 7012A; 6, 7 – stratigrafická jednotka 7013A; 8, 9 – stratigrafická jednotka 7014; 10 – stratigrafická jednotka 7015C; 11 – stratigrafická jednotka 7045. Autor T. Kolon.

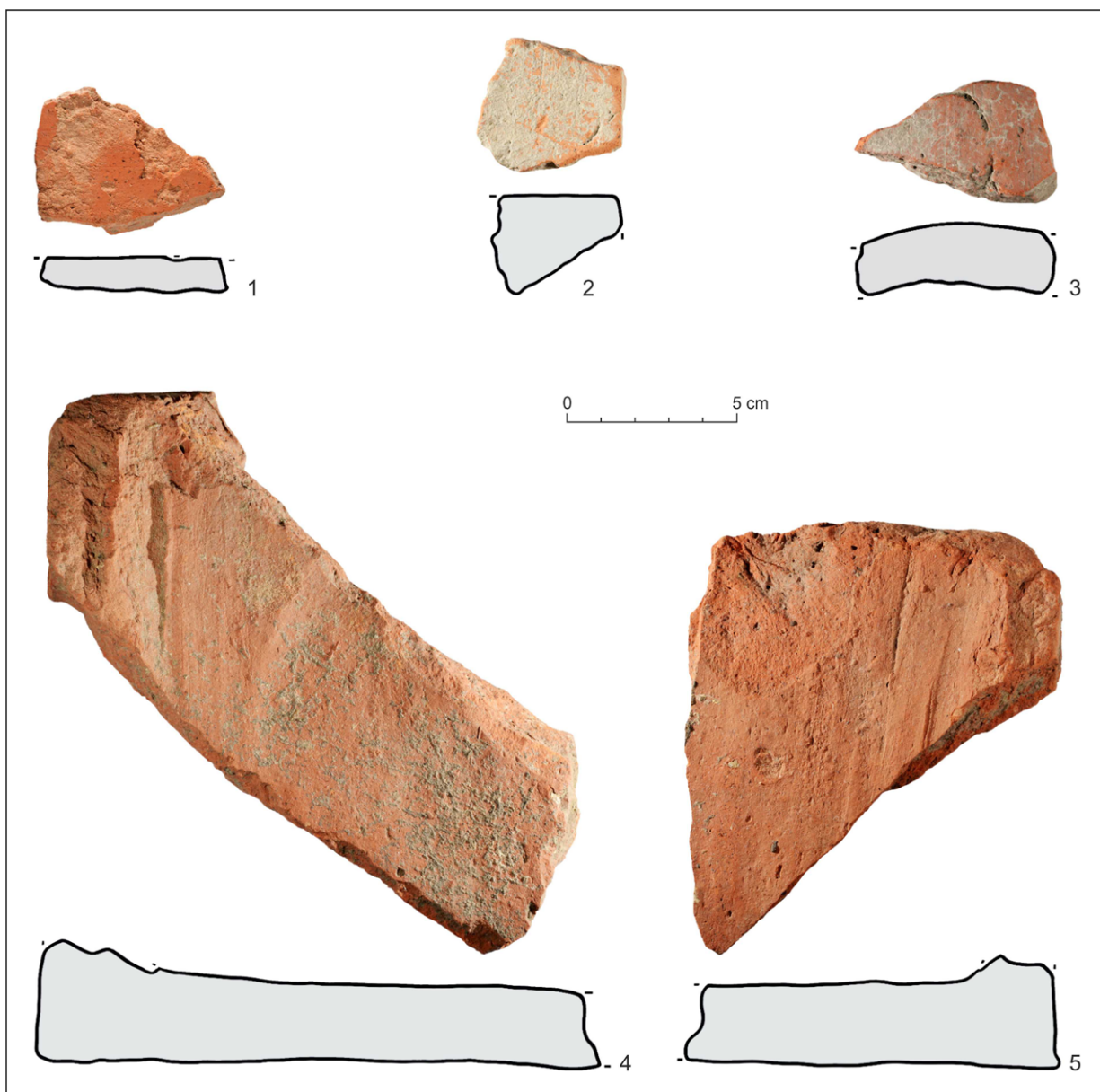

Tab. II. Bratislava-Podunajské Biskupice. Výber nálezov, stavebná keramika. 1–4 – stratigrafická jednotka 7077A+B; 5 – stratigrafická jednotka 7124; 6–8 – stratigrafická jednotka 7154A+B. Autor T. Kolon.

Tab. III. Bratislava-Podunajské Biskupice. Výber nálezov, stavebná keramika. Stratigrafická jednotka 7155A. Autor T. Kolon.

Tab. IV. Bratislava-Podunajské Biskupice. Výber nálezov, stavebná keramika. 1 – stratigrafická jednotka 7282A; 2 – stratigrafická jednotka 7310; 3 – stratigrafická jednotka 7330; 4, 5 – stratigrafická jednotka 7155A. Autor T. Kolon.

LITERATÚRA

- Bazovský 2011 I. Bazovský: Tehla z doby rímskej. In: P. Nagy/M. Čurný (ed.): *Laterārius. Dejiny tehliarstva na Slovensku*. Zborník SNM. Archeológia – Supplementum 3. Bratislava 2011, 21–24.
- Elschek 2006 K. Elschek: Germanische scheibengedrehte Keramik der spätrömischen Kaiserzeit aus Bratislava-Dúbravka und ihr Verhältnis zur römischen Keramik im Limesvorfeld von Carnuntum. *Zborník SNM 50. Archeológia* 16, 2006, 379–408.
- Elschek 2018 K. Elschek: Jantárová cesta a Záhorie. Germánske elity vo svetle rímskych stavieb, kniežacích hrobov a rímskeho importu v Bratislave-Dúbravke a Zohore. In: *Šenkirik a i.* 2018, 91–105.
- Elschek/Groh/Kolníková 2015 K. Elschek/S. Groh/E. Kolníková: Eine neue germanische Siedlung und römisch-germanische Niederlassung von Stupava-Mást (Westslowakei). *Slovenská archeológia* 63, 2015, 63–114.
- Frečer 2010 R. Frečer: *Rímske civilné stavby v nadlimitnej zóne Podunajskej nížiny*. Bakalárska práca. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta, Ústav pro klasickou archeologii 2010. Praha 2010. Nепublikované.
- Horňák a i. 2018 M. Horňák/E. Hrnčiarik/A. Žitňan/L. Horáková/P. Kmeťová/T. Kolón/M. Dörnhöferová/J. Zachar: *D4-Podunajské Biskupice – rozšírenie Križovatka, Plocha 2*. ČNS 200p-A/16. Vrútky 2018. Archív VIA MAGNA, s. r. o. Nепublikované.
- Horňák/Hrnčiarik/Kolon 2019 M. Horňák/E. Hrnčiarik/T. Kolon: Keramický materiál z vybraných objektov hospodárskeho zázemia neskoro-antického dvorca v Bratislave-Podunajských Biskupiciach. *Zborník SNM 113. Archeológia* 29, 2019, 283–316.
- Hrabkovský 2021 M. Hrabkovský: *Germánsky kniežací dvorec v Milanovciach/Veľkom Kýre a jeho neskoro-antický kultúrny kontext*. Trnava 2021.
- Hrnčiarik 2013 E. Hrnčiarik: *Römisches Kulturgut in der Slowakei. Herstellung, Funktion und Export römischer Manufakturzeugnisse aus den Provinzen in der Slowakei*. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 222. Bonn 2013.
- Hrnčiarik/Horňák 2018 E. Hrnčiarik/M. Horňák: Neskoroantický dvorec v Podunajských Biskupiciach. In: *Šenkirik a i.* 2018, 128–135.
- Kolník 1986 T. Kolník: Römische Stationen im slowakischen Abschnitt des nordpannonischen Limesvorlandes. *Archeologické rozhledy* 38, 1986, 411–434.
- Kolníková 2018 E. Kolníková: *Bratislava-Podunajské Biskupice Vyhodnotenie mincí*. Archív Katedry klasickej archeológie FF TU v Trnave. Nitra 2018, nestránkované. Nепublikované.
- Komoróczy/Vlach 2018 B. Komoróczy/M. Vlach: *Příběhy civilizace a barbarství: Pod nadvládou Říma*. Brno 2018.
- Krekovič 2018 E. Krekovič: Územie Slovenska a Rímska ríša v historickej perspektíve. In: *Šenkirik a i.* 2018, 15–22.
- Musilová/Resutík 2018 M. Musilová/B. Resutík: Rímske vplyvy na akropole keltského oppida v Bratislave. In: *Šenkirik a i.* 2018, 116–127.
- Percival 1976 J. Percival: *The Roman Villa. An Historical Introduction*. Batsford studies in archaeology. London 1976.
- Stuppner 2006 A. Stuppner: *Rund um den Oberleiserberg. Archäologische Denkmale der Gemeinden Ernstbrunn und Niederleis*. Wien 2006.
- Stuppner 2008 A. Stuppner: Bemerkungen zu den vorlangobardischen Funden im mittleren Donaauraum. In: J. Bemmman/M. Schmauder (ed.): *Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden, Awaren, Slawen*. Bonn 2008, 285–298.
- Šenkirik a i. 2018 R. Šenkirik/L. Gembešová/H. Bakaljarová/M. Škrovina (ed.): *Dunajský limes a odkaz rímskej antiky na ľavom brehu Dunaja*. Zborník príspevkov z konferencie Bratislavského samosprávneho kraja. Dni európskeho dedičstva 2018. Bratislava 2018, 9–135.
- Varsík 2008 V. Varsík: Germánske sídliská na juhozápadnom Slovensku. Stručný prehľad bádania. In: E. Droberjar/B. Komoróczy/D. Vachútová (ed.): *Barbarská sídliská. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Archeologie barbarů 2007. Spisy AÚ AV ČR Brno 37. Brno 2008, 37–45.
- Varsík 2009 V. Varsík: Zur Datierung der älterkaiserzeitlichen Siedlungen in der Südwestslowakei. In: V. Salač/J. Bemmman (Hrsg.): *Mitteleuropa zur Zeit Marbods*. Praha – Bonn 2009, 217–237.
- Varsík 2015 V. Varsík: Neskoroantické panské sídlo v Cíferi-Páci. Rímske a germánske elementy v architektúre sídla. In: L. Tyszler/E. Droberjar (ed.): *Archeologia Barbarzyńców 2014. Barbari Soperiores et Inferiores. X. Protohistoryczna Konferencja*. Łódź – Wieluń 2015, 139–152.
- Varsík 2018 V. Varsík: Na severnom brehu Dunaja. Rímske stavby pre germánsku nobilitu v období neskorkej antiky. In: *Šenkirik a i.* 2018, 76–88.
- Varsík 2020 V. Varsík: Germánske rezidencie na Slovensku. *Monumentorum Tutela. Ochrana pamiatok* 31, 2020, 125–140.

- Varsik/Kolník 2014* V. Varsik/T. Kolník: Cífer-Pác – nové poznatky o neskoroantickom sídle kvádskej elity. In: B. Komoróczy (ed.): *Sociální diferenciace barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů. Archeologie barbarů 2011*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 44. Brno 2014, 277–293.
- Varsik/Kolník 2021* V. Varsik/T. Kolník: *Cífer-Pác. Eine spätantike Residenz im Quadenland*. Teil 1, 2. Bonn 2021.
- Varsik/Kolník 2022* V. Varsik/T. Kolník: Germánske panské sídlo v Cíferi-Páci. In: V. Turčan (ed.): *Germánske elity v dobe rímskej*. Bratislava 2022, 199–213.
- Zeman 2009* T. Zeman: Archeologické datování kontra absolutní data na příkladu vybraných objektů ze sídliště ve Zlechově. *Zborník SNM 103. Archeológia 19*, 2009, 383–294.

Roman Architectural Terracottas from a Late Antique Enclosed Residence in Bratislava-Podunajské Biskupice

Erik Hrnčiarik – Tomáš Kolon – Milan Horňák

Summary

The presented report deals with the analysis of findings of Roman architectural terracottas from a late antique enclosed residence in Bratislava-Podunajské Biskupice. The collection consisted of 34 pieces (mostly small fragments) of Roman architectural terracottas (Tab. 1). It is a surprisingly low number, especially in comparison with the situation, for example, in Cífer-Pác, Milanovce/Veľký Kýr or in several locations excavated so far, mostly with the help of surface recoveries. All identifiable fragments belong typologically exclusively to Roman roofing. Out of the total number (34 pieces), it was possible to identify 26 fragments and both basic types of roofing are presented: tegulas (17 pieces) and imbrexes (9 pieces). The Roman terracotta building material comes from fillings of pit-houses from the late Roman period (24 pieces), but also from the Middle Ages (9 pieces). In neither case it was found in a primary position, nor was it found as a part of the original construction (Tab. 2; 3). Finding situations allow, to a considerable degree, to interpret the entire collection as secondary to tertiary waste, which got into the buried parts of the objects only after the end of their function (Diagram 1). Despite the small number of the assemblage, in terms of the distribution of findings on the habitat, certain tendencies are noticeable. From the enclosed area itself, only 4 small fragments come from the late Roman period (Diagram 3). Other small fragments (8 pieces) were found in the fillings of medieval production facilities located south and southeast of the residence, and one fragment comes from a settlement pit in a buried from the Roman era, also located outside the fenced area. The largest number of Roman architectural terracottas was concentrated mainly to the north or north-west of the enclosure (Diagram 2; 3; Tab. 4). Despite the rare occurrence of Roman roofing on the site, it does not seem likely, based on the current state of research, that on the archaeologically excavated buildings, layout and floor plan of the ancient Roman tradition, in Bratislava-Podunajské Biskupice this type of building material was used. On the contrary, the client and the contractor apparently chose different construction solutions. Nature of the buried remains of above-ground structures rather indicate their additional gradual filling after the demise of the buildings (e. g. Building V). This indicates the utilization of organic materials (wood, wicker) in combination with modified clay in the foundation and super-foundation parts of building structures. Bearing elements of buildings were probably presented by massive wooden vertical poles tied with horizontal beams. By this, a self-supporting solid frame structure arised, the walls of which could be filled in a subsequent phase with normally available thinner trimmed branches or wicker and clay. From a technological point of view, it would be a design solution based on posts with wattle and daub chinking, or from a method similar to the so-called half-timbered masonry ('Fachwerk'). Rather few and indistinct fragments of daub chinking are in line with the given hypothesis. Wooden shingles or other organic material (reeds or straw) were probably used as a roofing material in Bratislava-Podunajské Biskupice.

Fig. 1. Bratislava-Podunajské Biskupice. Site on the map (after *Varsik 2009*, fig. 1.1).

Fig. 2. Bratislava-Podunajské Biskupice. Plan of excavated area. Author M. Horňák, A. Žitňan, T. Kolon.

Diagram 1. Bratislava-Podunajské Biskupice. Number of finds of architectural terracottas in the excavated features by period. Legend: a – the Roman Period; b – the Middle Ages; c – undated. Author T. Kolon.

Diagram 2. Bratislava-Podunajské Biskupice. Number of finds of architectural terracottas in the different types of excavated features. Author T. Kolon.

Diagram 3. Bratislava-Podunajské Biskupice. Spatial distribution of finds of architectural terracottas. Author T. Kolon.

- Tab. 1. Bratislava-Podunajské Biskupice. Distribution of finds of Roman architectural terracottas on the site. Author T. Kolon.
- Tab. 2. Bratislava-Podunajské Biskupice. Number of finds of architectural terracottas in different types of excavated features. Author T. Kolon.
- Tab. 3. Bratislava-Podunajské Biskupice. Number of finds of architectural terracottas in excavated features. Author T. Kolon.
- Tab. 4. Bratislava-Podunajské Biskupice. Spatial distribution of finds of architectural terracottas. Author T. Kolon.
- Pl. I. Bratislava-Podunajské Biskupice. Selection of finds, architectural terracottas. 1 – stratigraphic unit/feature 7003; 2 – stratigraphic unit/feature 7004; 3, 4 – stratigraphic unit/feature 7009A; 5 – stratigraphic unit/feature 7012A; 6, 7 – stratigraphic unit/feature 7013A; 8, 9 – stratigraphic unit/feature 7014; 10 – stratigraphic unit/feature 7015C; 11 – stratigraphic unit/feature 7045. Author T. Kolon.
- Pl. II. Bratislava-Podunajské Biskupice. Selection of finds, architectural terracottas. 1–4 – stratigraphic unit/feature 7077A+B; 5 – stratigraphic unit/feature 7124; 6–8 – stratigraphic unit/feature 7154A+B. Author T. Kolon.
- Pl. III. Bratislava-Podunajské Biskupice. Selection of finds, architectural terracottas. Stratigraphic unit/feature 7155A. Author T. Kolon.
- Pl. IV. Bratislava-Podunajské Biskupice. Selection of finds, architectural terracottas. 1 – stratigraphic unit/feature 7282A; 2 – stratigraphic unit/feature 7310; 3 – stratigraphic unit/feature 7330; 4, 5 – stratigraphic unit/feature 7155A. Author T. Kolon.

Translated by Erik Hrnčiarik

doc. Dr. phil. Erik Hrnčiarik
Katedra klasickej archeológie
Trnavská univerzita v Trnave
Hornopotočná 23
SK – 918 43 Trnava
erik.hrnčiarik@truni.sk

Mgr. Tomáš Kolon, PhD.
Katedra klasickej archeológie
Trnavská univerzita v Trnave
Hornopotočná 23
SK – 918 43 Trnava
tomas.kolon@truni.sk

doc. Dr. Milan Horňák
Archaeology Department
University of Ljubljana
Faculty of Arts
Aškerčeva 2
SI – 1000 Ljubljana
hornak.milan@gmail.com